

Жељко ЈЕЖ

БИБЛИОГРАФИЈА АРХЕОЛОШКИХ РАДОВА О ВАЉЕВУ И ВАЉЕВСКОМ КРАЈУ

Уводне напомене

Подручје ваљевског краја присутно је готово цео један век у стручној археолошкој литератури, што значи да је археолошка наука у Србији свој интерес за ово подручје показивала од самих својих почетака. Међутим, иако може да се похвали практично најдужим континуитетом истраживања и публиковања материјала у Србији, ваљевски крај је веома слабо археолошки истражен и јако лоше презентираан научној јавности, те се за цео један век сабрало нешто преко четрдесетак извештаја, приказа, прегледа што је у сваком случају недовољно, с обзиром на комплексност и значај истраживање проблематике, која се само у хронолошком погледу креће од најранијег палеолита до касног средњег века.

Овако хронолошки широко подручје укључује у себе огромну археолошку грађу која тек треба да доживи своју праву стручну и научну валоризацију, засновану пре свега на принципима модерне науке која извориште својих сазнања црпи из организованих и систематски вођених археолошких ископавања, комбинованих са релевантним сазнањима историјско-друштвених дисциплина, палеоекологије, палеоботанике и палеозоологије, климатологије и низ других веома различитих дисциплина. Такав будући рад гарантоваће у много већој мери стварање истинитије слике о прошлости Ваљева и његове шире околине, те ће археолошка белина на карти северозападне Србије бити у све већој мери претварана у сложене слојевите мозаике који ће огледати бурну културно-историјску прошлост овог подручја.

Посматрајући досадашњи стогодишњи рад на археолошкој проблематици ваљевског краја, могу се разлучити три основне етапе рада на проучавању материјалних остатака културне прошлости овог подручја.

Прву и пионирску археолошку етапу рада на археологији овог подручја предузели су пионери археолошке науке у Србији, М. Валтровић и Б. Јовановић, који су у оквиру својих првих истраживања и евидентирања остатака културне прошлости приступили испитивању ваљевског краја и успели да констатују један значајан културни ма-

теријал на овом подручју у распону од пренестије до средњег века. Њихови извештаји, мада недовољно методски потковани и у појединим деловима доста наивни, и данас представљају незаобилазну основу за комплетирање и евидентирање нових археолошких чињеница. Своје извештаје ова два утемељивача археолошке науке у Србији објављивали су у првој серији часописа „Старинар“ чији је и први уредник био М. Валтровић.

Друга фаза археолошког рада започета је почетком педесетих година овог века, чиме је прекинута педесетогодишња пауза у развоју археологије на овом подручју. Новоформирани Археолошки институт у Београду са својим младим колективом себи је ставио у један од првих задатака евидентирање археолошких налазишта на подручју западне Србије, кроз комплексно рекогносцирање овог подручја. Из ових рекогносцирања, а следећи податке М. Валтровића, Ф. Канића, М. Б. Милићевића и Љ. Павловића, резултирала су прва послератна археолошка системска ископавања у Рабевини, тачније у селима Белотићу и Белој Цркви, вођених од стране М. и Д. Гарашанина, која су указала на постојање специфичних културних догађаја у бронзаном добу западне Србије. Но, започета почетком педесетих, са великим еланом и огромним ентузијазмом, друга фаза се изгубила почетком шездесетих, не остављајући битнијег трага на развој археолошке науке на овом подручју, остављајући га у релативном забораву и приличној незанимљивости међу истраживачима прошлости у Србији.

После десетогодишње паузе, почетком седамдесетих година, започиње ренесанса археолошких истраживања ваљевског краја. Захваљујући, пре свега, изузетној вољи, ентузијазму и надљудској упорности, кустос Народног музеја у Ваљеву, Н. Милошевић је успео да покрене поновна археолошка истраживања Ваљева и његове околине. Вршена су археолошка ископавања у Петници и Петничкој и Високој пећини и обављана стална рекогносцирања. Такође, седамдесетих година бележимо и археолошка ископавања која су се одвијала у оквиру конзерваторских радова на цркви у Славковици код Љига и Велимировим деворима у Кључу код Милонице. Ови радови и омогућују да се полагано ствара свест о потреби организованог археолошког рада на овом подручју, поготову што се у то време бележи потпуно уништавање једног неолитског села у Непричави код Лајковца.

Почетак осамдесетих година означен је отварањем нових истраживања у Петници а затим и започињањем пројекта на истраживању средњовековног Ваљева. Снажан подстицај свим овим радовима дао је VI скуп археолога Србије, одржан у Ваљеву 1984. године, на коме су изнета савремена схватања културне прошлости ваљевског краја од стране већег броја младих научних радника. Оваква ситуација представља добар основ за светлију „археолошку будућност“ ваљевског подручја. Посебно радује што се међу ауторима појављују и научни радници из иностранства који ће свакако допринети да се сазнања, стечена на истраживању културне прошлости Ваљева, презентирају и широј научној јавности.

Овај преглед радова о археологији ваљевског краја не обухвата изванредно број веома значајних дела о културној прошлости Ваљева и његове непосредне околине. То су радови великана европске и српске културне и научне мисли друге половине XIX века, који су у својим путописним, антропогеографским, историјским и литералним делима пружили изванредну могућност за постављање првих полазишта у културноисторијском па и археолошком изучавању овог краја. То су пре свега монументални путопис F. Kanitz, *Römische in Serbien*, Wien 1892, уз који се прекључује и монографија Љ. Павловића „Колубара и Подгорина” (Српски етнографски зборник VIII, Насеља 4, 1907, Београд). Овим делима ваља придружити књигу М. Б. Милићевића „Кнежевина Србија” (1876, Београд).

ПРЕГЛЕД РАДОВА

1. БОШКОВИЋ БУРБЕ — уредник:

Археолошки споменици и налазишта у Србији, I, ЗАПАДНА СРБИЈА, 1953. Београд

Један од првих задатака новоформираног Археолошког института САН била је израда детаљне археолошке карте подручја НР Србије. У том циљу предузета су током 1949. године археолошка рекогносцирања у која се укључило већи број стручњака новог института. Резултати тог рада обједињени су у две свеске од којих се прва односи на попис археолошких локалитета у западној Србији. Територија је подељена по срезовима (данас општинама) у оквиру којих су по областима дати тада сви познати локалитети и налазишта, уз посебну интерпретацију споменичког наслеђа.

2. БОШКОВИЋ БУРБЕ:

Средњовековне цркве и манастири, АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА И СПОМЕНИЦИ, I ЗАПАДНА СРБИЈА, 1953. Београд, ст. 67—168

Најобимнији и најцеловитији приказ споменичког наслеђа обухвата попис остатака средњовековних сакралних грађевина. Поред детаљне архитектонске обраде, уз приложене основе и пресеке објеката, попис је праћен и бројним фотографијама архитектонских детаља на великом броју објеката. Значајно место у попису црквених споменика заузимају и бројни, тачно интерпретирани натписи. Са подручја ваљевског краја обрађени су сви сакрални архитектонски објекти, међу којима ваља истаћи цркве манастира Пустинја и Белије, затим цркве у Бранковини, Ловањи, Степању, Докмиру и друге.

3. ВАЛТРОВИЋ МИХАЈЛО:

Бакарне и бронзане старине из Србије, СТАРИНАР, VII, 3, 1890, Београд ст. 65—93

У овој својој раној студији пионир археолошке науке у Србији је покушао да систематизује дотадашње налазе у Србији, начинивши први озбиљан систематски попис металних и других налаза са територије Србије. У овом попису значајно место заузимају случајни налази из села Кољуша, срез рађевски (данас територија СО Осечина). Ради се о неколико бронзаних предмета, фибула типа *Peschiera*, гривни, дијадема и једног бронзаног мача, које Валтровић атрибуира у бронзано доба, што је можда превисоко културно одређење, али Валтровић ове налазе правилно везује за Гласнички културни круг.

4. ВАЛТРОВИЋ МИХАЈЛО:

Преисторијске старине у ваљевском и подрињском округу, СТАРИНАР X, 3—4, 1894, Београд, ст. 75—96.

Оширним чланком у Старинару М. Валтровић говори о ископавањима која је вршио заједно са Б. Јовановићем током 1893. год. на тумулима у околини Ваљева и Лознице. Аутор детаљно наводи места групација тумула, као и њихов број. Ископавања су извршена на тумулима у Клишцима, Жабарима, Зарубама, Буковцу и Рајковичу у ваљевском крају. Детаљно се описује и пронађени материјал, углавном врне спаљених покојника. Наводе се и интересантни налази металних мишљина из Клишана.

5. ВЕЛИЧКОВИЋ МИЛИВОЈЕ:

Археолошко благо Србије, 1983, Београд, ст. 61—66.

Каталог изложбе „Археолошко благо Србије“ садржи и прелиминарно обрађене налазе сребрног посуђа из Јабучја, које по мишљењу аутора припадају производима кампањских тореутских радионица прве половине I века.

6. ВЛАХОВИЋ ПЕТАР и МИЛОШЕВИЋ НОВАК:

Петничка пећина, Ваљево — палеолитска станица, АРХЕОЛОШКИ ПРЕГЛЕД, 13, 1971, Београд, ст. 10—16

Чланак представља саопштење о резултатима ископавања у Петничкој пећини, која су изведена у току 1968. и 1969. године. Не анализирајући посебно пронађени материјал, аутори указују на антрополошко-етнолошки значај налаза истичући веома високу вредност налаза, пре свега због комплетности пећинског станишта у Петничкој пећини, на основу налаза коштанх „артефаката“.

7. ВЛАХОВИЋ ПЕТАР и МИЛОШЕВИЋ НОВАК:

Петничка пећина код Ваљева и њен антрополошко-етнолошки значај, ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ, XIX—XX, 1973, Београд, ст. 61—72.

Приказ резултата археолошких ископавања, вођених током 1968. и 1969. у Петничкој пећини, обухвата целовити приказ непосредне околине Петничке пећине, као и саме њене унутрашности, затим приказ пронађеног материјала, праћен доста неуверљивим фотосима, и закључна разматрања у оквиру којих се истиче велики археолошко-антрополошки значај налаза и указује да је носилац израде артефаката из Петнице (sic) један нови и досад непроучени палеолитски антрополошки облик, што представља неоправдан закључак. Такође су погрешне интерпретације налаза артефаката од кости, а надамце је слободна интерпретација такозване палеолитске уметности из Петнице.

8. ГАРАШАНИН ДРАГА:

Тумули на подручју Рађевине; Сахрањивање код Илира, НАУЧНИ СКУПОВИ VIII, 1971, Београд, ст. 50—66.

Овим прилогом аутор даје синтетички осврт на досадашња ископавања гробова под тумулима на подручју Рађевине, са посебним акцентом на хронолошке односе бронзаног доба овог микро региона.

9. ГАРАШАНИН МИЛУТИН:

Западна Србија у доба првобитне историје, АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ И НАЛАЗИШТА У СРБИЈИ, I, ЗАПАДНА СРБИЈА, 1953, Београд, ст. 1—12.

Увод у попис преисторијских налазишта представља веома кратак и сумаран преглед преисторијских кретања на овој територији, заснован на веома уопштеним и доста неконкретним представама. У наставку текста следи детаљан попис локалитета.

10. ГАРАШАНИН МИЛУТИН:

Поводом интерпретације праисторијских и раносредњовековних тумула у Клишцима, СТАРИНАР Н. С. III—IV, 1953—1954, Београд, ст. 197—198.

Кратком белешком у обновљеном „Старинару“ М. Гарашанин се осврће на интерпретацију налаза М. Валтровића са његових ископавања у Клинцима. Констатује да се у овом случају ради о укопаном словенском гробу у тумул позног бронзаног доба. Такво одређење ставља овај налаз у ред првих налаза словенских гробова на подручју Србије.

11. ГАРАШАНИН МИЛУТИН:

Пренестиорија на тлу СР Србије I,II, 1973, Београд.

У свом капиталном делу М. Гарашанин посебну пажњу посвећује проблематици бронзаног доба западне Србије, издвајајући као посебну културну појаву сахрањивање под тумулима у оквиру групе Белотић — Бела Црква, детаљно обрађујући све до тада прикупљене податке о овој јединственој културној групацији у Србији, коју хронолошки смешта на сам почетак бронзаног доба Србије. Упоредо са издвајањем посебне културне групације Белотић — Бела Црква аутор констатује и посебну варијанту развијеног бронзаног доба, такозвану западносрпску варијанту ватинске културе. У одељку посвећеном гвозденом добу истакнуто место заузима интерпретација налаза из села Коњуше. Интерпретација је начињена према старом Валтровићевом опису и на основу запажања учињених на сачуваном материјалу. Закључујући разматрања о карактеру налаза из Коњуше констатује да овај налаз представља један веома рани примерак прелазног периода финалног бронзаног доба са краја другог миленијума и можда се може атрибуирати носionicима миграција са севера према егејском свету.

12. ГАРАШАНИН МИЛУТИН:

Група Белотић — Бела Црква, ПРЕИСТОРИЈА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ЗЕМАЉА IV, бронзано доба, 1983, Сарајево, ст. 705—718

Монументално дело које је обухватило све појаве културних кретања на подручју југословенских земаља укључило је и појаве раног бронзаног доба на територији западне Србије. Целовит приказ културне групације Белотић — Бела Црква обухвата, уз комплексну анализу свих до садашњих података о групи, и однос ове групе према сличним појавама на централнобалканском и јужнопанонском простору.

13. ГАРАШАНИН МИЛУТИН:

Западносрпска варијанта ватинске групе, ПРЕИСТОРИЈА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ЗЕМАЉА — IV, бронзано доба, 1983, Сарајево, ст. 736—759

Западносрпска варијанта ватинске групе представља за аутора посебно значајну појаву у оквиру развијеног бронзаног доба, издвојену пре свега на основу налаза на подручју ваљевског краја и средње Шумадије. Генезу ове варијанте аутор доводи у везу са ранијим носionicима степских утицаја и јаком локалном традицијом која је узроковала појаву ове издвојене варијанте ватинске групе.

14. ГАРАШАНИН МИЛУТИН и ДРАГА:

Археолошка налазишта у Србији, 1951, Београд.

Монографско дело аутора обухвата попис археолошких локалитета и налазишта са територије Н. Р. Србије. Обухваћени локалитети са подручја ваљевског краја дати су на основу старије путописне, историографске и антропогеографске литературе, пре свега из дела Kanitz-а, Б. Мишићевића и Љ. Павловића, без посебног улажења у значај и интерпретацију локалитета и налазишта.

15. ГАРАШАНИН МИЛУТИН и ДРАГА:

Neue Hügelgräberforschung in Westserbien, ARCHAEOLOGIA IUGOSLAVICA II, 1956, Beograd, str. 11—18

Краћи синтетизовани осврт о појавама сахрањивања под тумулима на подручју западне Србије обухвата податке са ископавања у Белотићу

и анализу ових налаза у контексту сличних налаза у Ражању и Добрачу код Крагујевца. Посебно се указује на значај ових налаза за тумачење налаза из Гласница у Босни, као и на веома јаке везе ових налаза са Перјамон-Мокрини групом.

16. ГАРАШАНИН МИЛУТИН и ДРАГА:

Ископавања тумула у Белотићу и Белој Цркви, ЗБОРНИК НАРОДНОГ МУЗЕЈА, 1, 1958, Београд, ст. 17—50

Први извештај са ископавања хумки на налазишту Белотић — Бела Црква садржи резултате ископавања на локалитетима „Шумар“, „Церик“ и „Бандера“. Ради се о тумулима бронзаног доба који могу да се, с обзиром на начин њиховог конструисања облика сахрањивања и гробних прилога одреде у средње и млађе бронзано доба. Констатовани су и словенски гробови са траговима касносредњовековне словенске културе (хумка 1, локалитет „Бандера“). Аутори указују на тесне везе налаза са панонским кругом средњеевропских гробова са хумкама (Hügelgräberkultur).

17. ГАРАШАНИН МИЛУТИН и ДРАГА:

О проблему раног бронзаног доба у западној Србији и Босни, ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА, н. с. XII, 1958, Сарајево, ст. 5—19

У расправи о проблему раног бронзаног доба на подручју западне Србије и источне Босне, аутори уочавају културне везе између комплекса гласничке некрополе и сахрањивања под тумулима у околини Ваљева и комплекса Белотић — Бела Црква и приписују их јединственом културном кругу. Такође уочавају елементе развоја ових култура везане за старију финалноенеолитску традицију као и за утицаје средњеевропских панонских елемената који се везују за најраније појаве индоевропљана на европском континенту.

18. ГАРАШАНИН МИЛУТИН и ДРАГА:

Ископавања тумула у комплексу Белотић — Бела Црква 1959. и 1960. године, ЗБОРНИК НАРОДНОГ МУЗЕЈА III, 1962, Београд, ст. 47—82

Чланак у Зборнику Народног музеја односи се на другу кампању ископавања тумула у селима Белотић и Бела Црква, односно о ископавањима обављеним на локалитету „Шумар“ на коме је ископавано у два наврата 1959. и 1960. год. 19 тумула (гробних хумки). У извештају је детаљно описана архитектура хумки и гробних налаза. Констатовано је да покретни материјал у потпуности одговара налазима који су пронађени у току ископавања 1953. године и да се може одредити у средње фазе развоја бронзаног доба.

19. ГРБИЋ МИОДРАГ:

Западна Србија у римско доба, АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ И НАЛАЗИШТА У СРБИЈИ, I ЗАПАДНА СРБИЈА, 1953, Београд, ст. 13—22

Констатујући да је западна Србија припадала провинцији Далмацији у римско време, аутор наводи да су археолошки подаци са овог подручја веома оскудни и јако непрецизни. Попис који следи уводни текст садржи веома мали број локалитета са овог подручја. Интересантно је да се у попису римских налазишта описује и средњовековни град у Словцу.

20. GREENFIELD HASSEL:

A Model of Faunal Exploitation for the Bronze Age of the Central Balkan MASHA Journal, Vol. 3, No. 2, 1984, Philadelphia, pp. 53—55

У свом чланку аутор даје један могући модел развоја сточарства током бронзаног доба у Србији, базирајући своја запажања на сопственим истраживањима, вршеним на више каснонеолитских и бронзанодопских локалитета. Значајно место у кренућу овог модела има подршка коју овај амерички палеозоолог налази у подацима до којих је дошао истражујући палеозоолошке остатке у Петници код Ваљева.

21. ДЕРОКО АЛЕКСАНДАР:

Средњевековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији, 1950, Београд

Студија о остацима средњевековне световне и војне архитектуре обухвата и податке о остацима средњевековних утврда у Словцу, Крчмару, Белој стени и Бранговићу без детаљнијих података о карактеру, намени и времену изградње и трајању утврђења.

22. ДЕРОКО АЛЕКСАНДАР:

Средњевековни градови, АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ И НАЛАЗИШТА У СРБИЈИ, I, ЗАПАДНА СРБИЈА, 1953, Београд, ст. 35—66

Опсежан приказ средњевековних градова и утврђења са богато илустрованим пописом и бројним фотографијама надземних остатака објеката обухвата и краћи уводни текст у коме су дате основне карактеристике средњевековне градитељске технике као и указано на бројност остатака утврбених градова на овом подручју.

23. ДИНИЋ МИХАЈЛО:

Западна Србија у Средњем веку, АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ И НАЛАЗИШТА У СРБИЈИ, I, ЗАПАДНА СРБИЈА, 1953, Београд, ст. 23—33

Оскудан попис средњевековних налазишта на подручју западне Србије праћен је једним веома квалификованим и доста инструктивним уводом о друштвено-историјским збивањима у западној Србији у Средњем веку. Историјска реконструкција заснована је искључиво на основу историографских података, али је сагледана целина кретања историјских збивања на овом простору.

24. ИСАИЛОВИЋ МАРИЈА:

Колубарски крај у старом и средњем веку и под Турцима, ПОДРИЊСКО-КОЛУБАРСКИ РЕГИОН, 1982, Шабац, ст. 39—62

У дужем чланку обрађена је прошлост ваљевског краја од протонисторијских времена до деветнаестог века. Део који обухвата протонисторију, римски и раносредњевековни период дат је веома површно и обилује бројним произвољностима и проценама заснованим на недокументованим и непостојећим чињеницама. Ово је нарочито изражено у делу текста у којем се разматрају проблематика Илира на овом подручју а такође и у делу који говори о Словенима.

25. ЈАНКОВИЋ БОРБЕ:

Ваљево и његова област у средњем веку, ИСТРАЖИВАЊА II, саопштења са VI скупа археолога Србије, 1985, Ваљево, ст. 67—74

Покушавајући да успостави преглед културних и историјских збивања на подручју Ваљева и његове ближе околине, аутор указује на веома оскудне историјске изворе за проучавање историјске прошлости ове области. Тако оскудне изворе аутор комбинује са скоро незнатним археолошким подацима и констатује да се може у извесном смислу говорити о континуитету догађања на овом простору од времена касноантичког доба до касног средњег века. Интересантна је ауторова претпоставка о оснивању града (трга) Ваљева за време краља Драгутина (1284—1316. године).

26. ЈЕВТИЋ МИЛОШ:

Керамика старијег гвозденог доба на централнобалканском подручју, 1983, Београд, ст. 19, Т. XXII

У оквиру 80 локалитета старијег гвозденог доба са територије Војводине, Србије и Косова, аутор је презентирао и непубликован материјал из најмлађег слоја преисторијског насеља у Петници. Констатована су два халштатска слоја, један старији — ранохалштатски, односно слој капеловане керамике и други млађи тзв. бесараби хоризонт.

27. ЈЕЖ ЖЕЉКО:

Преглед неолитских и енеолитских култура горње Колубаре, ИСТРАЖИВАЊА II, саопштења са VI скупа археолога Србије, 1985, Ваљево, ст. 43—57

Покушај заснивања релевантне слике развоја преисторијских кретања на подручју горње Колубаре, заснован је превасходно на налазима преисторијских култура до којих се дошло на ископавањима у Шалитрепој пећини и Петници. Уз наглашену недовољност постојећих археолошких података констатује се одређена слика развоја неолитских и енеолитских културних кретања уз уочавање извесних специфичности у самом развоју, које се приписују локалним особеностима популација које су настањивале простор горње Колубаре.

28. ЈОВАНОВИЋ АЛЕКСАНДАР:

Налази из римског периода у ваљевском крају, ИСТРАЖИВАЊА II, саопштења са VI скупа археолога Србије, 1985, Ваљево, ст. 58—65

Разматрајући археолошке податке римског периода са подручја Ваљева и његове шире околине, аутор констатује да су расположиви подаци веома оскудни, и да не могу да омогуће стварање целовите слике историјских и културних догађаја тог времена, што не значи да римска управа на овом подручју није оставила значајније трагове. Знатан део свога чланка аутор посвећује интерпретацији налаза два надгробна споменика из села Јабучја код Лајковца које аутор на основу суптилне анализе датије у III век н. е.

29. ЈОВАНОВИЋ БОКА:

Петничка пећина и преисторијско селиште из неолитског доба, СТАРИНАР IX, 2, 1892, Београд, ст. 41—45.

Професор Велике школе из Београда на својој првој екскурзији у ваљевски крај посетио је Петничку пећину и дао њен први опис, констатујући да је Петничка пећина и њена околина била врло угодна за живот преисторијском човеку. Б. Јовановић је констатовао трагове преисторијског насеља испред пећине, описавши покретни археолошки материјал, који се налазио на површини насеља: кремене ножиће, уломке керамичких посуда, тегове, кости домаћих и дивљих животиња.

30. ЈОВАНОВИЋ БОКА

Табље, тумули, гомиле Буковачког поља и Ђелијска пећина, СТАРИНАР IX, 2, 1892, Београд, ст. 46—55

У овом чланку професор Јовановић даје извештај о ископавањима тумула у селу Буковац. Ископана су четири тумула, подигнута на спаљеним гробовима са урnama. Судећи по опису тумула и по описаним налазима керамичких урни ради се о групацији тумула типа Белотић — Бела Црква.

31. МАДАС ДИМИТРИЈЕ:

Славковица, општина Љиг — остаци средњевековне цркве, АРХЕОЛОШКИ ПРЕГЛЕД 17, 1975, Београд, ст. 154—157

Текст представља веома кратак и сумаран опис истраживачко-конзерваторских радова на остацима урушене средњевековне црквнице, вршене у периоду 1972—1974. године. Уз набрајање налаза скелетних гробова у каменим саркофазима указује се на налаз иконице од оникса у виду теме са представом светог Николе. Аутор покреће бројна питања, везана за налазе, посебно наглашавајући загонетан идентитет покојника у саркофазима.

32. МАДАС ДИМИТРИЈЕ:

Славковица, Љиг — средњевековна црква и некропола, АРХЕОЛОШКИ ПРЕГЛЕД 18, 1976, Београд, ст. 144—146

Чланак представља извештај о извршеним археолошким ископавањима средњевековне некрополе, формиране око цркве у Славковици, и ископавањима унутар саме цркве. Констатовано је више начина сахрањивања, један старији, без гробне конструкције и млађи са гробном конструкцијом. Посебно се указује на сахрањивање унутар црквице.

33. МАДАС ДИМИТРИЈЕ:

Остаци средњевековне цркве у Славковици, РАШКА БАШТИНА 2, 1980, Краљево, ст. 171—186

У ширем извештају аутор даје скраћене резултате археолошких истраживања средњевековне цркве у Славковици, посебно се задржавајући на опису црквице, капеле, гробова унутар објекта, спољне некрополе и иконе од оникса. У закључном разматрању аутор одређује настапак црквице у XIII век а најзначајнија збивања у овом сакралном објекту везује за време пропасти српске средњевековне државе, дакле у другу половину XV века, посебно insistирајући на веома великој важности загопетних личности сахрањених у капели.

34. МАДАС ДИМИТРИЈЕ:

Elements of economic and social characteristics in the medieval necropolis at Slavkovica in the period 13th—15th century (Елементи економских и друштвених карактеристика ка средњевековној некрополи у Славковици између XIII и XV века), BALCANOSLAVICA 9, 1980, Прилеп, ст. 99—114.

Интегрални текст саопштења поднетог на конгресу САДЈ у Мостару 1980. садржи детаљну дескрипцију некрополе и гробова у саркофазима, откопаним у оквиру средњевековне цркве у Славковици. Аутор се посебно задржава на студију припадности гробова великаша. Закључујући своја разматрања на основу хронолошких података, мишљења судско-медицинских вештака и на основу општих друштвено-економских кретања у Србији, као и директног контекста налаза три гроба у саркофазима у Славковици, аутор износи смелу хипотезу да се ту ради о породичној гробници деспота Бурђа, његове жене Јерине и њиховог сина Лазара Бранковића.

35. МАДАС ДИМИТРИЈЕ:

Славковица, средњевековна црква, средњевековно гробље, гробови деспота Бурђа, Јерине и Лазара Бранковића, 1984, Крагујевац

Веома опсежна и исцрпна монографија о археолошком комплексу у Славковици презентира на модеран и савремен начин налазе и податке добијене током археолошко-конзерваторских радова на остацима средњевековне црквице у Славковици. Подељена на две основне целине — интегрални текст и додатак са прилозима специјалиста за различита питања — књига о Славковици представља изузетно коректну археолошку публикацију са аспекта презентације археолошких података и налаза. У закључку аутор износи, позивајући се на археолошке налазе као и на налазе специјалиста, смелу хипотезу да су покојници сахрањени у саркофазима деспот Бурђе, његова жена Јерина и њихов син Лазар Бранковић.

36. МИЛОШЕВИЋ НОВАК:

Колубара у Преисторији, ПОДРИЊСКО-КОЛУБАРСКИ РЕГИОН, 1982, Шабац, ст. 27—38

Краћи текст у зборнику о подрињско-колубарском региону представља покушај да се начини скица пресека развоја преисторијских култура на подручју горње Колубаре. Преглед захвата епохе од палеолита до краја бронзаног доба, те је дат веома оскудно и сумарно за поједине групе. Поред уопштених констатација у овом прегледу има доста произвољних и нетачних интерпретација, посебно кад се говори о палеолиту, те неким енеолитским групама, вучедолској и бубањско-хумској, на пример.

37. МИЛОШЕВИЋ НОВАК:

Палеолитске станице у Петничкој и Високој пећини код Ваљева и њихов археолошко-антрополошки положај, ДЕВЕТИ ЈУГОСЛОВЕНСКИ СПЕЛЕОЛОШКИ КОНГРЕС, Зборник предавања, 1984, Загреб, ст. 647—658

Предавање представља резиме археолошко-антрополошких истраживања која је аутор водио на подручју ваљевског краја. Презентирају се резултати из Петничке и Високе пећине за које се каже да представљају једине „комплетне” палеолитске станице у Србији. Материјал који би требало да поткрене ту констатацију презентирао је сумарно, на нивоу општих закључака. За Петничку пећину се напомиње и то да је она обитавалиште једног за сада још увек непроученог хоминидног типа.

38. МИЛОШЕВИЋ ПОВАК:

Палеолитске станице у Петничкој и Високој пећини код Ваљева, ИСТРАЖИВАЊА II, саопштења са VI скупа археолога Србије, 1985, Ваљево, ст. 11—42

Исцрпан извештај о резултатима ископавања у Петничкој и Високој пећини код Ваљева који би требало да представља приказ палеолитских култура на подручју ваљевског краја. Уз презентацију бројних „артефаката” који немају ни минимум елемената да се културно атрибуирају, аутор нам сугерише тезу о „комплетности” палеолитских станица у Петничкој и Високој пећини. Комплетност је поткрепљена налазима предмета уметности, које је заиста, и уз призив највеће маште, веома тешко повести у ту групу. Посебно је занимљиво и ауторово insistирање на континуитету палеолитског станица у Високој пећини, од најстаријег палеолита до епипалеолитске епохе. Оно што је свакако несумњива чињеница, то је бројност палеонтолошких налаза, али само присуство дилuviјалне фауне не имплицира обавезно и боравак човека на једном налазишту.

39. СПРЕМИЋ МОМЧИЛО:

Д. Мадас: Славковица, ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК 1—2, 1985, Београд, ст.

Приказујући књигу Д. Мадаса „Славковица”, М. Спремић отвара веома аргументовану дискусију поводом интерпретације гробова, ископаних у цркви у Славковици, и њиховом везивању за последње средњевековне српске владаре, деспота Бурџа и његовог сина Лазара. Основна замеска Мадасу је у недоследности тумачења историјских извора и некритичком и парцијалном коришћењу релевантних извора, што чини предложени атрибуцију гробова крајње проблематичном.

40. ТОМОВИЋ ГОРДАНА:

Надгробни натпис Јефрема Бурџа (прилог проучавању средњевековног Ваљева), ИСТРАЖИВАЊА II, саопштења са VI скупа археолога Србије, 1985, Ваљево, ст. 75—80

Текст обухвата садржајну, стилску и морфолошку анализу ћириличног натписа, откривеног на надгробној плочи, пронађеној приликом изградње стадиона „Крушик” у Ваљеву 1952. године. Четрнаест редова натписа на мермерној надгробној плочи посвећено је монаху Јефрему, сину великог теучије краља Милутина, кога је сахрањено брат Лазар. Анализирајући укупан друштвено-историјски контекст почетка XIV века аутор закључује да је натпис могао да настане између 1312. и 1316. године, што би у том случају био најстарији писани документ са подручја Ваљева.

41. БОРОВИЋ-ЉУБИНКОВИЋ МИРЈАНА:

Некрополе и гробни белези, АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ И НАЛАЗИШТА У СРБИЈИ, I, ЗАПАДНА СРБИЈА, 1953, Београд, ст. 169—198

Завршни одељак свеске, посвећене налазиштима и споменицима у западној Србији, обухвата поглавље о некрополама и споменицима на овом подручју. Доста обиман попис остатака старих гробаља, заснован пре свега на подацима са теренских рекогносцирања, са бројним илустрацијама и фотографијама налаза *in situ*, обухвата значајан број споменика из ваљевског краја. Међу најзначајније приказане споменике спадају свакако стећци из Докмира и Степања за које се каже да припадају једном од најлепших и орнаментално најзанимљивијих стећака са подручја Србије.